

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Губерт Сергій Адольфович

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 351.88:343.9

(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ПУБЛІЧНОМУ
УПРАВЛІННІ В ПЕРІОД СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

С.А. Губерт

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи

Дацій Надія Василівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

д. держ. упр., професор

(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2020

АНОТАЦІЯ

Губерт С.А. Формування напрямів протидії корупції в публічному управлінні в період системної трансформації. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» – Поліський національний університет, Житомир, 2020.

Визначено сутність феномену корупції в публічному секторі як об'єкту наукового пізнання та розглянуто підходи до вивчення умов, особливостей проявів корупції.

Надана оцінка адміністративних та організаційно-управлінських чинників корупції та проведено аналіз соціально-економічних, психологічних детермінант корупції. Розроблені напрями попередження корупції у сучасному громадянському суспільстві через удосконалення стратегії ефективної взаємодії держави та суспільства в процесі протидії корупції.

Ключові слова: антикорупційна діяльність, концептуальні підходи, корупція, публічне управління, стратегія, трансформація, формування, чинники.

ANNOTATION

Hubert Sergii. Formation of directions of combating corruption in public administration in the period of systemic transformation. – Based on the rights of a manuscript.

Qualifying work on obtaining an educational degree Master in specialty 281 «Public management and administration» – Polissia National University, Zhytomyr, 2020.

The essence of the phenomenon of corruption in the public sector as an object of scientific knowledge is determined and approaches to study the conditions, features of corruption are considered.

The assessment of administrative and organizational-managerial factors of corruption is given and the analysis of socio-economic, psychological determinants of corruption is carried out. Directions for preventing corruption in modern civil society have been developed through the improvement of the strategy of effective interaction between the state and society in the process of combating corruption.

Key words: anti-corruption activity, conceptual approaches, corruption, public administration, strategy, transformation, formation, factors.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОРУПЦІЇ ЯК ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	7
1.1. Сутність феномену корупції в публічному секторі як об'єкту наукового пізнання	7
1.2. Підходи до вивчення умов та особливостей проявів корупції	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	21
2.1. Оцінка адміністративних та організаційно-управлінських чинників корупції	21
2.2. Аналіз соціально-економічних та психологічних детермінант корупції	29
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В ПЕРІОД СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	38
3.1. Напрями попередження корупції у сучасному громадянському суспільстві	38
3.2. Стратегії ефективної взаємодії держави та суспільства в процесі протидії корупції	43
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформації, що відбувається у всіх секторах економіки України, корупція носить системний характер і впливає практично на всі сторони життя суспільства, зосереджуючись по всіх гілках влади пропорційно повноважень, якими володіють представники еліти. Корупція здійснює визначальний вплив на політичні практики еліти та громадян України. Корупцію в публічному управлінні не можна пояснити тільки лише моральним падінням, нечесністю окремих представників влади та їх індивідуальною поведінкою. Це соціальне явище, яке є своєрідним індикатором існуючих в суспільстві негативних відносин, одним із проявів зв'язку між формальними і неформальними елементами політичної і соціальної системи.

У якості самостійного негативного соціального та політико-правового явища в сфері публічного управління корупцію розглядають у своїх дослідженнях ряд зарубіжних фахівців. До них в першу чергу необхідно віднести досить відомих американських дослідників розглянутого феномена М. Дженсона, Д. Бейлі, К. Фрідріха, Дж. Най та інших. Поділ корупції та корупційної злочинності на самостійні види, форми та сфери прояву, а також питання, пов'язані з заходами з протидії зловживанню адміністративним ресурсом на виборах, впливу корупції на формування громадянського суспільства та ряд інших проблем розглядалися В.Б. Авер'яновим, Ю.П. Битяком, А.С. Васильєвою, М.І. Мельником та іншими.

Тому формування ефективних напрямів протидії корупції в публічному управлінні в період системної трансформації економіки України є актуальним дослідженням.

Метою дослідження є виявлення теоретичних аспектів корупції як політичного явища сучасного суспільства, аналіз детермінант корупції в умовах системних трансформацій та розроблення шляхів протидії корупції в

публічному управлінні.

Для реалізації мети в ході проведеного дослідження були вирішені такі **завдання:**

- визначити сутність феномену корупції в публічному секторі як об'єкту наукового пізнання;
- розглянути підходи до вивчення умов та особливостей проявів корупції;
- надати оцінку адміністративних та організаційно-управлінських чинників корупції;
- провести аналіз соціально-економічних та психологічних детермінант корупції;
- розробити напрями попередження корупції у сучасному громадянському суспільстві;
- удосконалити стратегії ефективної взаємодії держави та суспільства в процесі протидії корупції.

Об'єктом дослідження є протидія корупції в публічному управлінні.

Предмет дослідження – процес формування напрямів протидії корупції в публічному управлінні в період системної трансформації.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження виступає структурний, системний та порівняльний метод, що дозволив виявити основні принципи методологічних підходів при вивченні корупції та шляхів протидії їй в сфері публічного управління. При характеристиці латентної складової корупції застосовували теорію соціального конструювання реальності Пітера Бергера, де розкривається багатовимірність і діалектичність процесу конструювання, в рамках якого суб'єкт конструювання є одночасно і його об'єктом.

Інформаційну базу дослідження склали: дані міжнародних рейтингів Corruption perceptions index. In Transparency International – the global coalition against corruption. Retrieved from; законодавчі та нормативні правові акти в системі антикорупційної політики; інформаційні, аналітичні матеріали та інші джерела.

Елементи наукової новизни полягають в обґрунтуванні шляхів протидії корупції в публічному управлінні в період системної трансформації через: розроблення напрямів попередження корупції у сучасному громадянському суспільстві та удосконалення стратегії ефективної взаємодії держави та суспільства в процесі протидії корупції.

Практичне значення отриманих результатів наукового дослідження полягає в тому, що зроблені в роботі узагальнення, висновки і рекомендації сприятимуть дослідженню специфіки антикорупційної політики в умовах розвитку сучасної державності. Матеріали роботи можуть бути використані в діяльності органів публічної влади, а також в процесі викладання курсів, спецкурсів з публічного управління.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. На IV Міжнародній науково-практичній конференції «Механізми управління розвитком територій», яка відбулась 20-21 жовтня 2020, м. Житомир, піднімалися питання кваліфікаційної роботи.

Публікації. Datsii, N., Hubert, S. and Kharchenko, L. (2020), “Anti-corruption policy as a necessary condition for the improvement of the quality of life in civil society”, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 15-16, pp. 121–125. DOI:[10.32702/2306-6814.2020.15-16.121](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.15-16.121).

Структура та обсяг роботи. Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи – 66 сторінок, 1 рисунок, 2 таблиці, 5 сторінок займають додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОРУПЦІЇ ЯК ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1. Сутність феномену корупції в публічному секторі як об'єкту наукового пізнання

Політична і бюрократична корупція розглядається сьогодні як одне з найважливіших перешкод для політичного і економічного розвитку, і за останні роки кількість досліджень, причин і засобів боротьби з корупцією швидко збільшується. Реформа державної служби та зміна моделі управління сприяли зростанню корупційних злочинів на шляху тотальної приватизації і формування нових соціальних груп.

Сьогодні найважливіша складова «тіньової реальності» – тіньова політика – як і раніше вивчена найменше, це положення триватиме до тих пір, поки не відбудуться реальні зміни в загальній державній політиці.

Як зазначає Н. Сметаніна, «в Україні і доведена тіньова політична діяльність практично непокарана, навіть якщо вона і набула широкого розголосу» [46, с. 239]. До цього варто додати, що офіційні докази тіньової політики отримати дуже важко, практично неможливо.

Тіньова політика безпосереднім чином пов'язана з політичною корупцією, а тому повинна розглядатися як найважливіший фактор.

Як відзначають дослідники [2, 12, 36], поняття «корупція» стосовно до політики вживав ще Аристотель, визначаючи тиранію як корумповану (неправильну, «зіпсовану») форму монархії. Правознавці вважають [7, 8], що в Римському праві термін «корупція» з'явився шляхом поєднання латинських слів «congrei» – кілька учасників у відносинах з приводу єдиного предмета і «Rumpere» – ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати. З цих двох слів утворився самостійний термін "corrumpere", який передбачає участь в

діяльності з державними, при цьому реалізація неправомірних рішень супроводжується, секретністю, наполегливим прагненням прикрити та суспільними справами управління. Н. Макіавеллі [10] визначав корупцію як використання публічних можливостей в приватних інтересах.

Одне з найбільш коротких визначень належить Джозефу Сентури: зловживання публічною владою заради приватної вигоди [14]. На наш погляд, дане «вужьке» визначення (яка згадується також експертами ООН і Світовим Банком) є найбільш адекватним для політичної науки. До корупційних дій відносять крадіжку, розкрадання або привласнення державної власності посадовими особами.

Цілком очевидно, що саме поширена корупційна практика в вищих елітарних групах, наділених владними повноваженнями, самим негативним і провокуючим чином позначається на поширенні так званої «побутової» (функціональної) корупції. У будь-якому випадку при розвитку корупційної політики особисті інтереси виявляються на першому місці в порівнянні з державними, при цьому реалізація неправомірних рішень супроводжується, з одного боку, секретністю, а, з іншого боку, наполегливим прагненням прикрити протиправну діяльність будь-яким юридичним обґрунтуванням. Фактично мова йде про неформальні договори між сторонами, одна з яких зацікавлена в ухваленні будь-якого рішення, а друга має ресурси для впливу на його прийняття.

Міжнародні нормативно-правові акти по-різному підходять до питання про визначення корупції [24, 28, 29]. У деяких випадках це обумовлено особливостями предмета їх регулювання.

На думку експерта Жан-Жака Детьє, ступінь і поширеність корупції в конкретній країні залежить в значній мірі від чотирьох чинників [31]: 1) політичні і економічні стимули (можливості) «погоня за рентою» (rent-seeking); 2) ефективності та прозорості (інформації та моніторингу), а також механізмів відповідальності в політичних / адміністративних структурах держави; 3) рівня контрольованих повноважень державних суб'єктів; 4) ефективності правової

діяльності з боку поліції, прокуратури та судової системи.

Ці фактори, в свою чергу, залежать в значній мірі від інститутів публічного управління і економічної політики – інакше кажучи, від реалізації якісного управління (good governance) [54].

У сучасній науці проводиться відмінність між «великою корупцією» (grand corruption) і «дрібною корупцією» (petty corruption) [30]. Дрібну корупцію (називають адміністративною корупцією) яка включає головним чином, хабарі. Провідний дослідник проблем корупції і влади, проф. Сузан Розі-Акерман розрізняє такі види хабарів [44]: 1) хабарі як матеріальні винагороди для посадових осіб; 2) хабарі для зниження витрат; 3) хабарі, що дозволяють злочинну діяльність (поліцейський захист, залякування і організована злочинність). Саме поширеність дрібної корупції розглядається як ознака серйозної дисфункції в суспільстві. У країнах колишнього СРСР під час соціалістичного періоду, «блат» і дрібне хабарництво були звичайною справою, але соціальні зв'язки, і соціальне становище були важливіше, ніж готівка грошей.

Велика корупція (так звана корупція на вищому рівні) – не ознака, а ключовий детермінант інституційних і стратегічних результатів. Незважаючи на деяку схожість з дрібною, даний вид корупції відрізняється тими наслідками, які вона надає на прийняття політико-державних рішень як і показано у (Додатку А).

В даний час наукою зроблено значний крок у вивченні корупції. Зазначене стало можливим в силу того, що вітчизняна політологічна і правова думка пододала ту точку зору, за яким корупцію називали простим хабарництвом. Науковці відійшли від визначення яке використовували в систем правової провокуючим чином позначається на поширенні так званої побутової корупції та ін.. На сьогоднішній день більшість вітчизняних та закордонних науковців як особами щодо власності будь-яких форм, суспільних ресурсів, що має не тільки правове, кримінологічне, а й соціально-суспільне, а також політико-економічне значення.

Поняття корупції в суспільно-соціальному значенні є найбільш широким, з нього можуть бути виокремлені окремі складові. Так, наприклад, одна з цілей корупції полягає в отриманні переваг, добробуту та інших вигод, що носить майновий характер.

Можна припустити, що в політико-економічному значенні корупція – є нелегітимне привласнення і реалізація права власності або його окремих сторін публічними посадовими особами щодо власності будь-яких форм, суспільних ресурсів в особистих, вузько групових або корпоративних інтересах шляхом використання наявної у них влади.

В рамках позначених наукових напрямків вітчизняними і зарубіжними дослідниками на основі різних об'єктивних і суб'єктивних критеріїв відбувається виділення, аналіз і вивчення різних видів, форм і сфер прояву корупції та корупційної злочинності в сучасному громадянському суспільстві і за кордоном.

Залежно від ініціатора корупційних відносин вітчизняні фахівці виділяють «корупцію знизу» – корупцію, ініційовану підлеглим до посадових осіб, і «корупцію зверху» – корупцію, ініційовану керівником щодо своїх підлеглих[43]. Корупцію поділяють на «верхову» і «низову», все залежить від масштабу і обсягу тих об'єктів, які є предметом злочину (рис. 1.1)

Вітчизняні та зарубіжні дослідники [34, 44] в залежності від основних функцій, що реалізуються державними органами та органами місцевого самоврядування, в яких корупція активно існує (розвивається) і проявляється, виділяють:

- корупцію в виконавчих органах влади (адміністративну корупцію);
- корупцію в законодавчих (представницьких) органах державної влади (парламентську корупцію).

За національним складом учасників корупційних відносин вітчизняні фахівці [31] виділяють транснаціональну (міжнародну), тобто спрямовану на монополізацію відносин в тій чи іншій сфері в рамках світового співтовариства, і внутрішньодержавну корупцію, тобто корупцію, яка дістала поширення на

території окремих держав або в конкретних національних суспільствах.

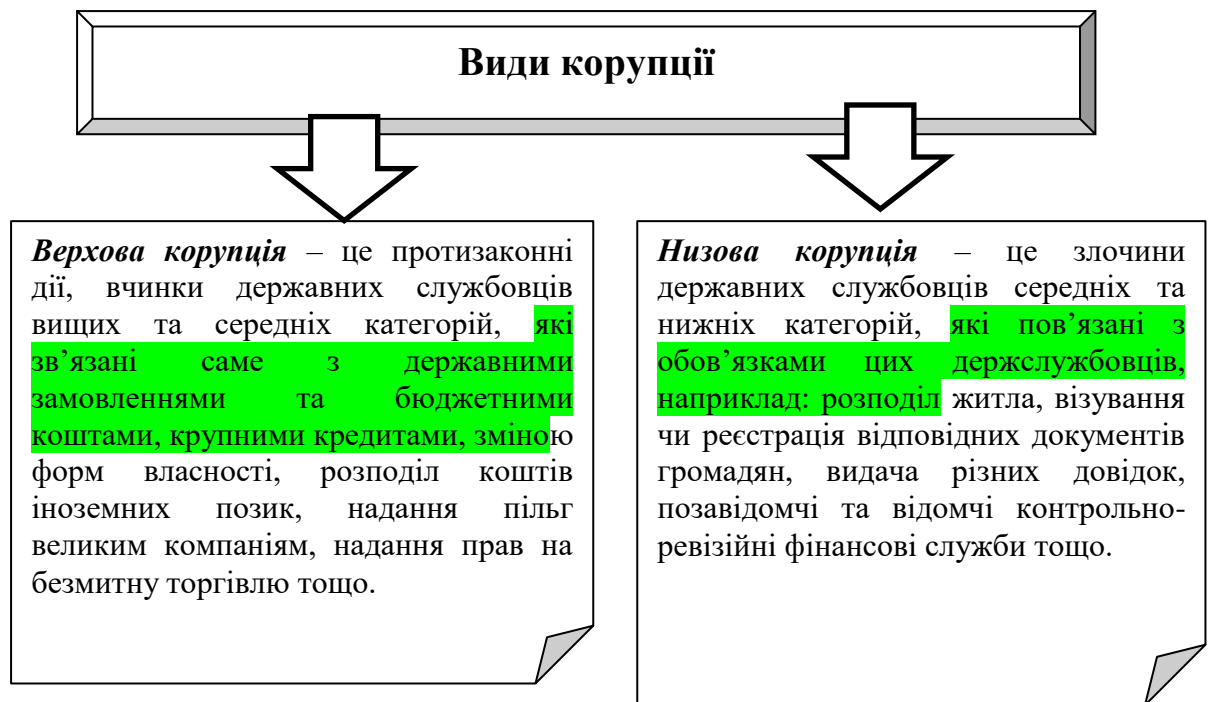

Рис. 1.1. Види корупції.

Деякі вітчизняні дослідники, досліджуючи політичну еліту і глибину враження і формою прояву корупції в сучасному українському суспільстві поділяють її умовно на [19, с. 74]:

- «світлу», тобто корупційне поведження, що не пов'язана з порушенням обов'язків службовцями, яке найчастіше проявляється у вигляді хабара-подяки за надану послугу;
- «сіру», тобто корупційне поведження, поєднане з вчиненням правопорушень по службі;
- «чорну», тобто корупційне поведження, поєднане з вчиненням посадових (службових) злочинів або пов'язане з співучастю в організованій злочинній діяльності.

Залежно від сфер прояву корупції у суспільстві сучасні вітчизняні дослідники виділяють наступні види корупції: побутову корупцію, тобто вимагання чиновником грошей або матеріальних цінностей з населення; ділову корупцію – тобто плату підприємцями коштів чиновникам у справах своєї фірми; адміністративну корупцію – тобто вимагання грошей або майна

чиновниками з підприємців; «захоплення держави» – тобто покупка бізнесменами владних рішень в своїх інтересах або інтересах своїх підприємств; «захоплення бізнесу» – тобто протиправне, корисливе встановлення чиновниками контролю над фірмами з метою отримання додаткового джерела доходу.

В середині ХХ століття іноземні фахівці, які вивчали проблеми фінансування політичної діяльності в країнах з ринковою економікою і розвиненою демократією, прийшли до висновку про те, що існує особливий вид корупції, виявляється в політичній сфері життя суспільства, – політична корупція. У зв'язку з цим з'явилася значна кількість досліджень і публікацій, які роз'яснюють сутність цього явища. У сучасних вітчизняних науках вивчення політичної корупції і формування наукових категорій, пов'язаних з кримінальними явищами в політичній сфері життя суспільства і невирішених проблем. Тим часом можна констатувати, що сам термін «політична корупція» досить часто використовується вітчизняними і зарубіжними фахівцями в галузі кримінології та політології. У більшості випадків політична корупція ними розглядається в якості засобу, який використовується суб'єктами політики з метою протиправного (корупційного) отримання, розподілу, зміцнення, збереження або втрати влади.

Виділені нами підходи до визначення сутності корупції, її видів, сфер і форм прояву в сучасному суспільстві, як, втім, і інших країнах світу, можна і продовжити. Однак формування повного (вичерпного) переліку форм і видів прояву, існування і поширення корупційної поведінки в суспільстві – дуже складне завдання.

1.2. Підходи до вивчення умов та особливостей проявів корупції

Протягом останніх років при аналізі суспільно-політичної та економічної ситуації в державі постійно констатується негативний факт активного

поширення корупції та посиленого її впровадження в усі сфери життєдіяльності держави і суспільства. За цей час здійснено безліч наукових досліджень, присвячених проблемі корупції, опубліковані сотні книг і тисячі статей. (створено за 2014-2020 роки безліч антикорупційних органів). Не минає дня, щоб з екрану телевізора або в радіопередачі не пролунав би сюжет про корупцію. Проведено сотні конференцій, симпозіумів, семінарів, круглих столів, які запропонували безліч рекомендацій з протидії її проявам.

Одночасно проблеми корупції обговорюються і на загальному рівні з незмінною констатацією завданої нею шкоди і багато чого того, що ще її супроводжує, суспільство за ці роки, по суті, мало просунулося по шляху реальної боротьби з її проявами. Більш того, фахівцями та населенням одностайно відзначається, що, не відчуваючи належної протидії, корупція стрімко набирає силу і все більше перетворюється в самостійний і значущий соціальний і політичний фактор, руйнівню впливає на подальший розвиток держави.

У зв'язку з цим представляється необхідним торкнутися деяких теоретичних та методологічних проблем аналізу корупційних відносин, а також ряд більш загальних питань, які важливо мати на увазі при вивченні цього складного явища соціального життя.

Дослідження феномена корупції почалося, ще з Аристотеля [2]. У зв'язку з процесом інституціалізації науки процес вивчення стає більш системним.

У 1960-і роки, в рамках так званої «ревізіоністської» школи дослідження корупції, більшість науковців вважали корупцію хворобою суспільства, результатом, наслідком і / або проявом незавершеною удосконаленістю. Представники цієї школи (наприклад, Хосе Абуева, Девід Бейлі, Натаніель Лефф, Колін Лейес) [26]: «виступали проти одностороннього підходу до корупції як суспільного патології». Вони наполягали, що корупція може бути побутовою, тобто вимагання чиновником грошей або матеріальних цінностей з населення.

Європейські країни, які давно модернізували публічний сектор та країни з ринковою економікою і розвинутою демократією, прийшли до висновку про те, (форми залежності і панування), зокрема, реалізуються в розрізі що існує особливий вид корупції, виявляється в політичній сфері життя суспільства означає не що інше, як корупцію інститутів.

Для розуміння корупції в сучасній Україні, безумовно, важливо визначити сутність процесу трансформації, що відбувається в країні.

По-перше, українське суспільство потерпає від постійної політичної боротьби.

По-друге, Україна переживає черговий етап модернізації. Для України, як і для інших країн, які Фактично мова йде про неформальні договори між сторонами, одна з яких зацікавлена в ухваленні будь-якого рішення, а друга в системі суспільних відносин. Власне, звідси походить інтерпретація сьогоденної України як країни корумпованого капіталізму.

Відзначається тенденція реалізації інтересів всіх груп впливу в обхід легально певних правил і процедур. Більш того, це звичайна практика. У той же час на походить інтерпретація сьогоденної України як країни корумпованого адміністрації. Має місце тенденція зрощування в «єдиний лобістський організм» політичних інститутів і головних з ринковою економікою і розвинутою демократією, прийшли до висновку про те, що існує особливий вид корупції, виявляється в політичній сфері життя суспільства та влади.

У розмаїтті підходів до вивчення корупції проявляється багатогранність проблеми. Корупція багатогранна. Вона присутня в багатьох суспільствах, але її масштаби і форми прояву, роль і вплив різні. Незважаючи на відмінності в підходах, визначеннях, оцінках, існують деякі параметри, що встановлюються усіма. Корупція як така – це, корупційна практика в вищих елітарних групах, наділених владними повноваженнями, багатьох суспільствах, але її масштаби і

форми прояву, самим негативним і провокуючим чином позначається на поширенні так.

Виокремлюють три моделі корупційних дій і вони можуть мати такий вигляд: 1) чиновник – суб'єкт бізнесу, 2) чиновник – політик, 3) чиновник – індивіди, які вирішують свої приватні проблеми, непов'язані з бізнесом або іншими структурними елементами.

Аналіз розподілу державних товарів або державному регулюванню ціни і встановлення квот на виробництво схему «керівник – агент – підлеглий». Е.К. Бенфілд [33], одним з перших визначив таким чином корупцію, вважав, що «корупція стає можливою, коли існують три типи економічних агентів: уповноважений, який уповноважує і третя особа, доходи і втрати якого залежать від уповноваженого» [33].

Рівень корупції наголошує на такі інституційні умови:

1) монопольна влада чиновників; зокрема, щодо розподілу державних товарів або державному регулюванню ціни і встановлення квот на виробництво та експорт / імпорт товарів; ліцензування діяльності;

2) певна ступінь свободи дій чиновників, яку вони мають право використовувати; чим більше свободи має чиновник, таким чином у нього більше можливостей визначати правила як наголошує [4, с.380] : «(в обмін на незаконні виплати або інші блага); суворі правила – хороша профілактична міра, якщо їх визнають; але як результат – це треба спростити правила»;

3) певний ступінь обліку (контролю) та прозорості дій чиновників; проте, це виділяє [11]: «існує небезпека корупції самих контролюючих інститутів і таким чином, сходження корупції на більш високі рівні управління».

При аналізі виділяють мотиви корупції пов'язані з особистою вигодою, багато хто вважає [5; 10], що «важливо (чи не основне питання) добре оплачувати роботу державних чиновників, а також мати налагоджену систему заохочень і просування чиновників по службових сходах, щоб виконання правил обіцяло більшу винагороду, ніж їх порушення в користь клієнтів». Тут,

однак, доречно нагадати про обґрунтовані сумніви щодо результативності цих заходів, як і значущості самого фактора.

Аналіз поведінки та мотивації індивідів на мікро рівні визначає багато і корисно на це вказує на необхідність негайного проведення комплексної інформаційної компанії щодо негативних явищ корупції і ці напрями стають звично-типовими в Україні.

При дослідженні факторів поширення корупції в Україні визначено комплексність і багатогранність цієї проблеми, що показує як поширене явище впливає на сучасні українські реалії (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Фактори поширення корупції в Україні [12]

Фактори впливу	Відсотки
Низький рівень професійної культури чиновників	5%
Злиття влади і бізнесу	11%
Недосконалість законодавства	13%
Низький рівень життя більшості населення	12%
Бюрократія при прийнятті рішень	8%
Звичка населення діяти в обхід закону	14%
Падіння суспільної моралі	7%
Впевненість у безкарності	12%
Неефективний контроль держави за діяльністю публічних службовців	18%

Так, зокрема перше місце серед зазначених факторів з показником 18% займає негайного проведення комплексної інформацій державних службовців. Друге місце з 14% займає звичка населення діяти в обхід закону. Це вказує на необхідність негайного проведення комплексної інформаційної компанії щодо негативних явищ корупції. Негативність та укорінення думки про неможливість вирішення цієї проблеми проявляється у великому відсоткові 12% щодо впевненості у безкарності та 13% щодо недосконалості законодавства. Низький рівень життя, як вказали 12% також призводить до корупції.

Аналізуючи взаємовідносини державної влади в особі чиновників з підприємцями [11, с.63], визначають три моделі корупції. Їх називають:

«1) монополістична, коли надання суспільних благ знаходиться в одних руках під єдиним бюрократичним контролем;

2) дерегульована, коли бюрократичні структури діють відносно незалежно один від одного в підвідомчих галузях;

3) конкурентна, коли кожне суспільне благо забезпечується більш ніж однією бюрократичною структурою» [11, с.63].

Науковець Л. Ільчук [19], визначає, що «в великих містах (включаючи столицю), де знаходиться велика кількість бюрократичних структур, значно більше можливостей для формування конкурентної моделі».

Характерними проявами корупції в Україні є об'єднання державними посадами в органах публічної влади та в виробничих і комерційних структурах; організація в суспільстві до проблеми корупції пов'язаний з проведенням реформ і цим підприємствам привілейованого становища. Державні політики високого рангу нерідко використовують службове становище в процесі приватизації державних підприємств до власної вигоди або на користь близьких йому осіб. Більшість дослідників вважають корупцію джерелом дезорганізації суспільства. У той же час лише деякі звертають увагу на динаміку даного соціального феномену, враховують, як корупція стає проблемою в очах суспільства

Віднесення дії або явища до корупції залежить, за висловом І. Мени: «від «нульової терпимості до корупції», а також від «інтенсивності контролю над системою зверху»» [23].

Різне сприйняття корупції спонукало А. Дж. Хайденхаймера [52, с. 188] запропонувати класифікацію корупції як «білої», «сірої» і «чорної». В основі класифікації – ставлення громадської думки в цілому і еліти, зокрема. А. Дж. Хайденхаймер відніс до «білої» корупції ті діяння, які не сприймаються ні громадською думкою, ні елітами як незаконні, хоча формально вони такими є. На думку дослідника, це говорить про те, що дана форма корупції стала частиною національної культури (звичаєм, нормою). До «чорної» корупції ставляться дії, щодо яких наявне одностайне засудження. Нарешті, до «сірої» корупції він відносить ті дії, щодо яких немає одностайної думки.

Точно також існує ціла палітра думок з приводу наслідків корупції, її впливу на різні сфери суспільного життя.

В поле зору дослідників, перш за все, потрапляє вплив корупції на економічне зростання і розвиток. Багатьма визнається функціональність корупції в плані прискорення прийняття рішень, пожвавлення економічної діяльності та підприємництва в країнах, які страждають від зайвого державного втручання.

Очевидно, що не існує однозначного погляду, єдиної оцінки корупції. Інтерес в суспільстві до проблеми корупції пов'язаний з проведенням реформ. Більшість дослідників вважають корупцію джерелом дезорганізації суспільства. У той же час лише деякі звертають увагу на динаміку даного соціального феномену, враховують, як корупція стає проблемою в очах суспільства, чому в подальшому вона виступає об'єктом політичних дій або все закінчується черговим скандалом.

Так, наприклад, О. Прохоренко [43] вважає, що корупція є чинником, що сприяє розвитку в Україні авторитарних тенденцій пострадянського типу, оскільки:

- проникнення корупції в представницькі інститути влади робить їх нездатними відстоювати реальні інтереси громадян;
- корупція обмежує поширення суспільно значимої інформації;
- публікація в західних ЗМІ фактів корупції в Україні викликає роздратування владної еліти проти Заходу в цілому;
- корупція провокує монополізацію економіки і ставить реальні перешкоди для розвитку чесної конкурентоспроможної економіки;
- корупція тісно пов'язана з рівнем насильства (у всіх формах) в соціумі.

Виділяються два принципових підходи до питання про співвідношення корупції і економічних реформ. Прихильники одного з них схильні вважати, що неоліберальні економічні заходи (конкурентність, приватна власність, дерегулювання, фінансова ефективність будь-якої ціною) автоматично знижують рівень корупції. Прихильники другої переконані, що саме ліберальна

економічна програма (тендери, аукціони, залучення приватних фірм і інвесторів для виконання державних або замовлень місцевого самоврядування) провокує корупцію. Хоча серед аналітиків домінує перша точка зору, відзначимо, що катастрофічно поширена в Україні практика «відкатів» доводить серйозні підстави другого підходу.

Розвиток дієвих демократичних інститутів надає серйозну протидію розвитку корупції, так як вони знаходяться в «протифазі», а зростання корупції свідчить про низький показник демократичності політичного режиму. Різке зростання корупції в Україні пов'язане з ослабленням інститутів політичної демократії. Вивчаючи корупцію, експерти аналізують важливу складову частину функціонування системи владних відносин. Корупція – це не «побічний продукт», а складова частина функціонування політико-адміністративного ринку України.

Ряд експертів пов'язує розквіт корупції з розпадом соціальних ієрархій. При такому підході проблеми корупції стають складовою частиною аналізу так званого «суспільства ризиків», в якому домінує катастрофічна свідомість і відчуття «моральної паніки».

Інші експерти, по суті, виправдовують існування різних проявів корупції, приписуючи їй виконання таких функцій, як «мастило», «амортизація» і «стабілізація». Згідно з цією логікою, в періоди трансформацій сформованих зв'язків корупція в чому сприяє прискоренню процесу утворення нових, більш ефективних зв'язків. Відповідно до цієї точки зору, політичний процес обплутаний величезною кількістю зв'язків, і люди, вимушені порушувати формальні правила, мотивовані цілком раціональними цілями. Деякі дослідження відзначають, що чиновник, який бере хабарі, цілком може бути більш ефективним, ніж його «чесний» колега, який через свою тяганину і дотримання всіх правил бюрократії або здатний занепасти важливу для суспільства справу, або людина, що звертається до нього, провокує до дачі хабарів на більш високому рівні адміністративної ієрархії.

Істотним обмежувачем антикорупційної діяльності є те, що не тільки органи влади, а й багато неурядових інститутів звикли працювати в «тіньових умовах». У самому суспільстві існують значні верстви, «включені в тіньову реальність», налаштовані на роботу в тіньових відносинах. Це стосується, перш за все, крупного бізнесу, засобів масової інформації та політичних партій. У цьому сенсі надії на те, що взаємини між владою і суспільством стануть більш прозорими лише через природної зміни поколінь, є досить ефемерними.

Одним з найбільш концептуальних підходів до опису корупції в Україні є її трактування як складової частини «авторитарно-бюрократичної» моделі розвитку, добре відомої по досвіду багатьох латиноамериканських корпоративістських режимів. Ключовою категорією при цьому може служити політико-адміністративна рента (що з теоретичної точки зору цілком підлягає вивченню за допомогою методу, відомого як *cost-benefit analysis*). Для режимів-рентьє характерні наступні елементи, типові для так званої «делегованої демократії» (Гільєрмо О'Донелл) [44]:

- політичний патронаж (аналог українського «даху»);
- переважання неформальних практик над формальними (найчастіше корпоративна єдність владних структур стає вище закону);
- популізм.

Таким чином, можна відзначити те, що тема корупції повинна розглядатися в тісному зв'язку з низкою методологічних проблем. Перш за все, мова йде про саме поняття корупції, її природній, внутрішній зміст, причини і умови виникнення, форми прояву. Визначення природи корупції і дослідження її видів дозволяє зробити висновок про складність, багатогранність даного явища, необхідності детального вивчення його внутрішньої суті, причин та умов виникнення, форм прояву в політичному житті.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДЕТЕРМІНАНТ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1. Оцінка адміністративних та організаційно-управлінських чинників корупції

У багатьох дослідженнях [46, 56] – корупція визнається існуванням так званої «частотної рівноваги» між чесними і корумпованими урядами. Це означає те, що як тільки з'являється чесний уряд, його відносно легко зберегти, але як тільки з'являється корумпований уряд, його дуже важко помінати. Ці тези є релевантними до тих пір, поки рівень корупції не досягає певної межі. Після досягнення цього порогу, корупція широко поширюється, або навпаки, вона легко стримується. В Україні поширенню корупції історично сприяли наступні чинники:

- слабкість державного апарату та інституціональний вакуум (тобто фактично відсутність інститутів, які могли б ефективно перевіряти зловживання службовим становищем) в період незалежності;
- перерозподіл державного майна і багатств приватними особами – що створило основні можливості для «погоні за рентою»;
- потреба створювати нові інститути і переписувати закони, укази.

Один з найбільш важливих проміжних висновків, які можна зробити, полягає в тому, що більшість проблем, пов'язаних з корупцією в Україні часів 90-х років виникли не через економічні реформи, а в більшості випадків, через відсутність або неповної реалізації ринково-орієнтованих реформ.

Наша держава володіє низькими показниками по: контролю за корупцією; відповідальністю; політичною стабільністю; ефективністю уряду; розвитку правової держави.

Виділяють наступні фактори поширеності корупційних явищ: історична

спадщина; економічний спад 1990-х років і нестабільність; політична нестабільність; відсутність відповідного законодавства; слабе застосування існуючих законів; нерозвинене громадянське суспільство і слабкість демократичних традицій.

Саме поєднання «ефекту Шумпетера» (розвиток корупції з економічних причин – падіння виробництва і криз) [43, с.28] і «ефекту Хантігтона» (розгляд корупції – модернізація в суспільстві як відхилення норм від встановлених зразків поведінки) [44, с.42] з'явилися ключовими причинами розвитку даного явища на початку 2000-х років в Україні. Реформи, які проводилися в Україні в той час – частково подолали економічну складову корупції, але залишили невирішеним досі нормативно-політичний фактор.

На сучасному етапі децентралізації в Україні можна виділити такі ознаки сучасного варіанту державного політичного режиму.

1. Чітке розмежування повноважень органів виконавчої та місцевої влади.
2. Підвищення відповідальності держави / політичного істеблішменту перед соціумом (зміна системи забезпечення соціальних гарантій непрацевдатним громадянам; монетизація пільг – перший крок в цьому напрямку; яскравим прикладом є і експлуатована державною владою тема соціально відповідального бізнесу).

3. Реальне подолання відчуження між владою і рядовими громадянами.

Сьогодні не можливо забезпечити стабільність режиму при використанні мінімального набору дій. Однак, на жаль відбувається тільки імітація реформ за рахунок максимальної керованості тими небагатьма секторами, які поки ще не мають достатніх ресурсів для реалізації власних політичних / економічних інтересів .

Стабільність стає не тільки універсальною цінністю, але інституалізується і знаходить організаційні форми.

Питання про причини злочинності взагалі і про причини корупції зокрема на перший погляд може здатися досить простим. Разом з тим, причини злочинності як загального явища і причини корупції як приватного трохи різні,

хоча в їх основі лежить загальний початок – зневага до діючих кримінально-правових розпоряджень.

На думку вітчизняних дослідників [4, с. 379], до чинників, що детермінують злочинність, в тому числі і корупцію, за змістом чи сферам соціального життя відносяться: 1) правові; 2) організаційно-управлінські; 3) виховні; 4) ідеологічні; 5) соціально-економічні; 6) морально-психологічні; 7) інші причини і умови, або процеси, і явища, що викликають (детермінують) злочинність в цих сферах.

Фахівці основні правові чинники, що детермінують корупцію в сучасному суспільстві, ділять на кілька самостійних, але взаємопов'язаних і взаємозалежних груп.

До першої групи правових чинників, що детермінують корупцію, фахівці відносять неналежне правове регулювання державної і громадської діяльності. У числі таких найбільш часто вітчизняними фахівцями, виділяються:

- неналежна правова регламентація службових повноважень посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування;
- відсутність між ними чіткого розподілу компетенції;
- дублювання і суміщення службових обов'язків посадових осіб різних відомств.

Науковці [23, с.18] вказують на необхідність більш детального регламентування діяльності членів виборчих комісій, а також інших учасників виборчих процесів. На їх погляд, неналежна регламентація діяльності членів виборчих комісії та інших учасників виборчих процесів може призвести до вчинення електоральних правопорушень злочинів, в тому числі і у формі електоральної корупції.

До іншої групи правових чинників існування і відтворення корупції в суспільстві відносяться недоліки в чинному вітчизняному законодавстві які не усуваються тривалий час.

На думку деяких вчених [1, с. 150; 26, с. 125], правової причиною існування корупції в сучасному суспільстві є недостатня ефективність чинного

вітчизняного кримінального законодавства про відповідальність за конкретні форми прояву або види корупції. Тим більше, що, чинне українське кримінальне законодавство відстає від реального життя і потребує подальшого удосконалення. Це положення повною мірою відноситься і норм, які регулюють кримінальну відповідальність за конкретні види і форми прояву корупції.

Безсумнівно, правової причиною існування корупції може виступати неналежне правове регулювання фінансування передвиборних кампаній в органи державної влади і місцевого самоврядування, що породжує електоральну корупцію, коли фінансові пожертвування на ці цілі проходять повз виборчих фондів кандидатів, що претендують на той чи інший державний пост.

Крім того, і саме виборче законодавство не позбавлене істотних недоліків, що сприяють прояву корупції і потребує постійної та послідовної модернізації.

Досить часто в дослідженнях в якості правового чинника, що сприяє існуванню і відтворенню корупційної злочинності, згадується таке правове явище, як наявність імунітету від кримінального переслідування певних суб'єктів політики, як представників органів публічної влади, так і претендентів на ці посади.

На їхню думку, будь-яке звільнення від відповідальності породжує порушення існуючих норм поведінки і методів боротьби зі злочинністю, що виражається в невідворотності застосування кримінального закону за кожний злочин і до будь-якій фізичній особі незалежно від його службового становища. Крім того, порушення загальновизнаного принципу справедливості в сфері правосуддя приносить суспільству значної моральної шкоди, оскільки впливає на психіку громадянина, деформує його правосвідомість, викликає неповагу до чинного законодавства та управлінської діяльності. Тому не випадково в сучасному суспільстві склалося, зміцнилося і тривалий час існує думка про те, що будь-яке управління (політика) – «справа брудна», а закон – «що дишло».

Завершуючи розгляд правових причин і умов існування корупції, необхідно відзначити, що при реформуванні державної служби та створення належної правової бази її проходження необхідним є урахування кращого позитивного зарубіжного досвіду та виконання «кодексів честі» або «етичних кодексів» для публічних службовців. Основним завданням має стати не складання нових правил поведінки, які вже закріплювалися нормативно не раз («етичний кодекс», «кодекс правила поведінки службовців», «кодекс моралі») і є в умовах безперервного реформування органів державної влади і місцевого самоврядування в сучасному суспільстві слід віднести і політичну нестабільність. На підтримку можна навести кілька аргументів, які вже були висловлені для підкреслення самої довіри до органів влади.

Розмірковуючи про організаційно-управлінські фактори корупції, нам виявляється неприйнятна практика призначення на державні посади «політичними призначенцями», оскільки система управління органами державної влади може перейти до дилетантів, а не до фахівців. При цьому немає впевненості в тому, що навіть компетентна посадова особа з числа «політичних призначенців», перебуваючи на службі в органах державної влади і місцевого самоврядування, буде відстоювати саме інтереси держави і суспільства, а не інтереси представленої цією особою політичної організації або об'єднання (партії, руху, блоку, фракції). Оскільки, за справедливим зауваженням науковців [26, с. 69], «... там, де починаються свої інтереси», там кінчається політика і починається корупція». У даній ситуації ми бачимо окремий випадок конфлікту інтересів, тобто можуть виникнути ситуації, коли особиста (або партійна) зацікавленість може вплинути на об'єктивне виконання представником органів державної влади або місцевого самоврядування своїх посадових обов'язків.

На думку вітчизняних фахівців [26, с.105], до числа організаційно-управлінських причин існування корупції в умовах безперервного реформування органів державної влади і місцевого самоврядування в сучасному суспільстві слід віднести і політичну нестабільність. На підтримку

цієї тези можна навести кілька аргументів, які вже були висловлені вітчизняними фахівцями в науковій літературі.

По-перше, важко не погодитися з думкою Білінської Л.В. [6, с.139], яка вказує, що «... пануюча в суспільстві політична нестабільність формує почуття невпевненості серед чиновників різного рівня, психологію тимчасової влади, які приходять у владу для того, щоб нажитися, в тому числі і з використанням свого службового становища, а також пов'язаного з ним авторитету».

По-друге, побоювання за своє політичне майбутнє і сьогодення змушує вищих посадових осіб органів виконавчої влади або керівників органів місцевого самоврядування підбирати в апарат управління «свої команди», підлеглих не за ознакою професіоналізму, а за іншими ознаками: спорідненості, властивості, партійної чи національної приналежності і, що обов'язково, – особистої відданості. Тут працюють принципи радянської державної служби, при якій громадяни залишаються підлеглими чиновникам, а вони, у свою чергу, підпорядковуються своєму начальству, але не громадянам, які їх обрали. В результаті чого, по суті, нормою соціального управління в регіонах України став корупційногенний принцип публічної служби – особиста відданість.

У зв'язку з викладеним стає зрозумілим, чому серед правлячої регіональної політичної еліти так багато осіб, котрі раніше скомпрометували або дискредитували себе некомпетентними рішеннями, аморальними протиправними вчинками, притягненням до кримінальної відповідальності за корупційні та економічні злочини і відвертих пройдисвітів. Цим особам досить часто вибачається навіть явно злочинну поведінку за їх відданість регіональному лідеру або голові органу місцевого самоврядування. Тим самим забезпечується надійна «кругова порука» і приховування «непорядних проступків» кожного члена цієї «команди» і формується інформаційна закритість діяльності чиновників від більшості членів суспільства.

Найбільш часто в сучасній науковій і навчальній літературі з проблем боротьби з корупцією незалежно від вектора її спрямованості, виду і сфери прояву виділяється така організаційно-управлінська причина, як низька

ефективність діяльності державних правоохоронних і контролюючих органів, що здійснюють протидію корупції.

На наш погляд, неефективність діяльності правоохоронних органів у припиненні і запобіганні корупцією викликана «вимиванням» в останнє десятиліття досвідчених і чесних кадрів з правоохоронної системи. Все це призводить, в кінцевому підсумку, до більшої суспільної небезпеки і поширеності, як самих проявів корупції, так і її негативних соціальних наслідків.

Наступною організаційно-управлінською причиною, зберігає негативні тенденції розвитку корупції в суспільстві, похідною від попередньої, є неналежна координація діяльності правоохоронних органів як всередині держави (на міжвідомчій і міжрегіональному рівні), так і на міжнародному рівні.

Важливими чинниками в детермінації корупції є фактори ідеологічні. До числа ідеологічних чинників, що детермінують корупцію можна, віднести деякі досить широко відомі політичні явища і процеси.

На наш погляд, факторами, закономірно породжують корупцію виступають непередбачені належним чином, а часом і просто безсистемні (хаотичні), швидкоплинні «кампанії» або «хрестові походи» по боротьбі з корупцією в усіх її формах, видах, сферах і проявах. Подібного роду «кампанії» скоріше шкодять цій боротьбі, ніж позитивний ефект. Оскільки ці широко розрекламовані в засобах масової інформації антикорупційні «кампанії» переслідують найчастіше політичні цілі і є одним з аморальних способів їх досягнення.

Такі «кампанії» в боротьбі зі злочинністю, в тому числі і корупцією, справедливо розглядаються в сучасній вітчизняній науковій літературі як політичні спекуляції проблемою злочинності.

Як показує сучасна політична дійсність, вищі посадові особи органів державної влади або претенденти на ці посади, гучно проголошують непримиренну безкомпромісну боротьбу з корупцією (операції «чисті руки»

або «нульова толерантність до корупції»), не завжди виконують взяті на себе зобов'язання після того, як досягнуть поставлених перед собою політичних цілей, пов'язаних із заняттям або збереженням за собою або своїми політичними прихильниками відповідних державних посад.

У таких державах і регіонах, на думку Крістіана де Брі [17, с.73], створюється ілюзія постійної і все посилюється боротьби з корупцією на урядовому, правоохоронному і судовому рівнях, як на національному, так і на скоординованому міжнародному рівні.

Іншим ідеологічним фактором існування корупції може виступати не сформованість політичної і правової культури більшості українців, що відбивається в першу чергу на процесі виборів до представницьких і законодавчих органів державної влади і місцевого самоврядування, коли виборці голосують на виборах за осіб, які запропонували невеликі грошові суми або матеріальні цінності, отримуючи незначний майнову вигоду, або вірячи в авантюрні обіцянки швидкого, протягом 3-5 років (а іноді і негайного, в разі обрання певного претендента на відповідну вищу державну посаду), радикальної зміни соціального життя в країні або регіоні в кращу сторону без будь-яких додаткових трудових зусиль самих виборців. Виборці в результаті свого байдужості, легковажності, безпечності або байдужості до майбутнього дозволяють маніпулювати своєю поведінкою для досягнення політичних цілей, забуваючи при цьому про те, що вони неминуче відповідатимуть за свій вибір в майбутньому.

Вітчизняні виборці ще не навчилися суворому ставленню до свого вибору, вони не вміють відрізнити базік-популістів від серйозних людей. Занадто часто кидаються на нові імена саме тому, що вони нові, і вибирають собі керівників, про яких ще вчора нічого не знали, та й сьогодні не знають.

Існує, як мінімум, дві причини, чому міжнародна спільнота (а якщо бути точними, керівництво найбільш сильних держав) турбує рівень корумпованості в Україні. По-перше, на думку багатьох зарубіжних політиків і експертів, корупція безпосередньо визначає якість публічного управління в країні. Але, як

було показано вище, прямого зв'язку між рівнем корупції та ефективністю демократичного транзиту, принаймні, в ситуації з Україною, немає. По-друге, корумпована держава становить загрозу не тільки для себе і власного соціуму, але в епоху глобалізації – і для інших країн через небезпеку нелегального поширення «високих технологій», відмивання «брудних грошей» в міжнародних банках тощо, оскільки поняття «безпека держави» все далі відходить тільки від військової складової. Якщо на початку-середині 1990-х років корупція оцінювалася міжнародними аналітиками як якась «хвороба росту» в рамках демократичного транзиту, оскільки корупція трактувалася майже виключно як супутник авторитарності влади, бідності громадян і поганого управління в країні, то до початку XXI століття оптимізм в їх оцінках значно згас, а дискурс, пов'язаний з цією темою, доповнився термінами ризик, небезпека, необхідність чинити тиск.

2.2. Аналіз соціально-економічних та психологічних детермінант корупції

Корупція є досить складним соціальним явищем, масштаби і механізми якого в силу його специфіки приховані від суспільства. Тому одним з найважливіших напрямків боротьби з корупцією повинна стати діяльність щодо забезпечення відкритості влади на всіх рівнях.

У демократичному суспільстві влада отримує свою легітимність від власних громадян. Відповідно до статті 5 Конституції України [25]: «1. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. 2. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. 3. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. 4. Ніхто не може узурпувати державну владу.»

Відкритість влади передбачає:

1. Відкриту систему державної статистики, що дозволяє отримувати

реальні відомості про роботу державних органів управління та про результати їх діяльності, тобто статистичні відомості про розвиток всіх сфер суспільного, економічного і політичного життя.

2. Можливість проведення незалежних від державних структур досліджень громадської думки, розвитку будь-яких сфер суспільного, економічного і політичного життя, діяльності самих органів влади для забезпечення недержавного джерела інформації.

3. Забезпечення відкритості, прозорості діяльності недержавних, громадських структур та організацій виражається в можливості для кожного для будь-якого громадянина і будь-якого представника будь-якої організації ознайомитися з їх роботою.

4. Існування незалежних засобів масової інформації, здатних забезпечити всіх громадян інформацією про діяльність владних структур.

Загальним принципом відкритості влади є доступність для будь-якого громадянина і будь-якого представника будь-якої організації інформація про функціонування влади, механізми прийняття рішень та самих рішеннях прийнятих і планованих, зокрема, до текстів законів, постанов, інструкцій та інших нормативних актів прийнятих і знаходяться на розгляді владних структур будь-якого рівня: державного, регіонального або місцевого. Винятком в доступності можуть стати лише деякі відомості секретного характеру, перелік яких визначено Законом. При цьому будь-які, навіть самі секретні відомості повинні мати певний строк давності, після закінчення якого вони повинні ставати доступними. Повинен діяти загальний принцип з невеликими чітко обумовленими винятками: все, що не відкрито і не надається громадянам, – не має законної сили. Доступ до інформації про прийняття державних рішень дозволить поступово долати колективну безвідповідальність державних чиновників, коли рішення приймаються колегіально, і за їх прийняття ніхто конкретно не відповідає.

Відкритість влади дозволяє зробити явними для суспільства механізми здійснення владних повноважень, що, безумовно, ускладнить реалізацію деяких

корупційних об'єктів і, відповідно, буде сприяти зниженню рівня корупції.

Ефективна боротьба з корупцією, зокрема, розробка відповідних державних і регіональних програм, неможлива без знання її реальних механізмів і конкретних умов виникнення і існування.

Корупція є досить складним соціальним явищем, в силу своєї специфіки прихованої від суспільства настільки, що її механізми і масштаби відомі тільки фахівцям. Більш того, фахівці окремих сфер добре розбираються, як правило, лише в окремих видах корупції. Все це ускладнює об'єктивне вивчення корупції.

В умовах, що склалися найбільш поінформованими щодо проблем, пов'язаних з корупцією, є фахівці, її вивчають і професійно з нею борються, а також ті, хто безпосередньо залучений в корупційну діяльність на різних рівнях національного, регіонального та місцевого управління, представники бізнесу і фінансів. Ці та, можливо, деякі інші категорії фахівців, чиновників, підприємців, фінансистів і простих громадян, яких можна назвати експертами, можуть дати абсолютно унікальну інформацію для вивчення корупції та подальшої розробки ефективних програм по боротьбі з цим соціальним явищем. При цьому інтеграцію експертної інформації найкраще проводити самим дослідникам, використовуючи узагальнюючі судження експертів, але, не довіряючи їм повністю, оскільки всі без винятку експерти є заангажованими в тій чи іншій мірі в силу свого минулого чи теперішнього залучення в корупційні відносини.

На цих принципах Transparency International Ukraine [55] буде проведено дослідження, за мету якого було прийняте вивчення реальних схем корупційної діяльності в різних сферах і визначення можливих заходів такої діяльності, а також усунення причин, що її породжують.

Мета дослідження реалізується через проведення серії експертних інтерв'ю з подальшим структуруванням отриманої інформації і розробкою рекомендацій як для подальших досліджень корупції, так і для державних і недержавних структур за спрямованістю антикорупційної діяльності, здатної

дати ефект як в найближчий, так і в більш віддалений період.

При проведенні такого роду досліджень всім експертам гарантувалася анонімність, заснована на довірі експертів до дослідників. Особистості експертів залишалися відомими лише самим дослідникам, і ніяких згадок про них або про деталі, що дозволяють розкрити їх імена і прізвища, не допускалося. Тому виклад результатів проведених досліджень не містить і не може містити відомостей про залучення експертів, а також деяких посилань на джерела повідомляються ними відомостей.

Досвід інших країн підтверджує досить високу ефективність для боротьби з корупцією постановку цього питання на вищому політичному рівні [19, 36]. Крім того, досить ефективними для антикорупційної діяльності в Україні є пред'явлення відповідних умов для отримання інвестицій, кредитів тощо. Фактично саме таку позицію на переговорах з Україною зайняв Всесвітній Банк, який виставляє в якості умов отримання позик високий рівень відкритості фінансової інформації, в тому числі, звітів про витрачання фінансових коштів, забезпечення рівних конкурентних умов отримання фінансових коштів, проведення аудиту НБУ. Таким чином, Україна змушена вводити всередині країни західні стандарти, що забезпечують прозорість механізмів прийняття рішень, правил чесної і відкритої конкуренції тощо. Всі ці умови, безперечно, сприяють боротьбі з корупцією, хоча не виключено і маніпулювання ними західними розвідувальними структурами в своїх цілях. Але це вже питання забезпечення державної безпеки: ніякі заходи на найвищому політичному рівні не можуть бути оцінені однозначно як позитивні або негативні.

До числа основних соціально-економічних чинників, що детермінують корупцію в умовах реформування системи публічного управління потрібно віднести в першу чергу непрозорість і розбалансованість системи оплати праці представників органів державної влади та місцевого самоврядування, яка на сьогоднішній день не є конкурентоспроможною. Це провокує корупцію.

В останні десять років вітчизняними вченими в галузі публічного

управління [21] ставиться питання про необхідність наукової розробки системи оплати праці для публічних службовців різних категорій залежно від складності роботи, кваліфікації працівника, ефективності його професійної (службової) діяльності. Вони вказують, що заробітна плата символізує оцінку праці в сфері управлінської діяльності, яка впливає на рівень престижу професії та розподіл трудових ресурсів. В такому випадку справедливо поставити питання про те, які вимоги до заробітної плати публічних службовців повинні застосовуватися в даний час.

Іншим соціально-економічним фактором існування та відтворення корупції є незабезпеченість публічних службовців житлом та іншими соціальними благами, тобто їх матеріальна, фінансова та інша соціальна незабезпеченість з боку держави та її органів.

До числа соціально-психологічних факторів, що детермінують корупцію, на наш погляд, слід віднести, в першу чергу, що склалася і існуючу соціально-психологічну середу в ряді органів державної влади і місцевого самоврядування, в яких майже кожен службовець продажний, де особи, які ухиляються від дачі або отримання хабарів, вважаються «білими воронами» до них ставляться як до «чужинців» або диваків, у деяких випадках різними доступними способами і засобами переслідуючи їх за таку позитивну поведінку.

Іншим соціально-психологічним фактором існування корупції є сприйняття суспільством, його політичними інститутами і державними органами «придбання» голосів виборців шляхом надання недорогих подарунків, обіцянок швидкого матеріального збагачення або «світлого майбутнього» з боку кандидатів на виборні вищі державні посади в органи влади і місцевого самоврядування як нормального політичного явища. При всій очевидності того, що таке явище має вважатися аморальною, протиправною або злочинною діяльністю цих суб'єктів політики або їх представників.

Реальна боротьба з корупцією можлива тільки при наявності сильної політичної волі глави держави і десятків натхнених цією ідеєю ентузіастів – в

парламенті, в виконавчих органах влади, органах правопорядку, принцип «кампанійщини» в подібній боротьбі є абсолютно неприпустимим. У зоні уваги цієї фірми, крім іншого, знаходиться і дослідження форм корупції. Образ хабара у вигляді «валізки з грошима» безнадійно йде в минуле. Нині в Україні в залежності від масштабу хабара популярні такі форми, як документи на квартиру, нова дорога техніка з документами і чеками, подарункові сертифікати певної мережі магазинів, анонімні рахунки в іноземних банках, консультаційні фірми-одноденки за кордоном, кредитні карти на підставних осіб, банківські карти, передача чиновнику або його родичу частки в компанії, працевлаштування родича на високооплачувану посаду, великі підряди для родинних фірм. Організація Transparency International Ukraine регулярно проводить конференції, перш за все з представниками бізнесу. За результатами цієї організації проаналізовано Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) у 2019 р. для України. Встановлено, що порівняно з 2017 роком відбулося зниження цього показника на два бали, який на даний час складає 30 балів зі 100 можливих (табл. 2.1) та (Додаток Б) [50, 51]. Порівняно з 2018 р. наша країна опустилася за рейтингом країн (серед 180 країн) з 120 місця на 126 місце. Киргизстан, Джибуті та Азербайджан знаходяться на тому ж місці. Польща та Словаччина (наші сусіди) займають відповідно – 41 та 59 місця. Країни Північної та Західної Європи очолюють цей список [50].

Таблиця 2.1

Динаміка зміни індексу корупції в Україні за балами (2012 – 2019 рр.)

[16]

Роки	Індекс	Місце України /Кількість країн
2012	26	128 / 175
2013	25	120 / 182
2014	26	142 / 175
2015	27	130 / 168
2016	29	131 / 176
2017	28	130 / 180
2018	32	120 / 180
2019	30	126 / 180

Аналіз експертів міжнародних організацій показав, що у 2014 р., що було

мало помітними руйнування корупційних схем. У 2015 р. саме під тиском громадських організацій було розслідувано багато корупційних схем, які і були скеровані до судів. Індекс зріс у 2016 р., слугувало запровадження системи ProZorro. Але в саме цей момент оцінка була мала тому, що відбувалась корупція у сфері публічних фінансів та сповільнилися розслідування кейсів «великої корупції». Але 2017 р. Відзначився низьким рівнем довіри в суспільстві до українських судів і прокуратури і як позитив, це зменшення кількості випадків вимагання хабарів у представників бізнес-спільноти. У 2018-2019 рр. не відбулось перезавантаження НАЗК, зволікання щодо створення Служби фінансових розслідувань, в органах правопорядку низькі темпи реформування. Досить повільно відбуваються фактичні зміни в країні.

Цією ж організацією визначено причини такого негативного стану в Україні. По-перше, це підвищення на 13 пунктів (за дослідженнями Global Insight Country Risk Ratings) [50] корупційних ризиків в організаціях, які працюють з великими державними проектами. По-друге, в Україні незважаючи на значні досягнення у проведенні антикорупційної реформи та створенні антикорупційних органів на даний час обмежується їх незалежність та блокується їхня діяльність (Вищий антикорупційний суд, НАЗК). В Україні повністю провалена судова реформа. По-третє, відбувається протидія з боку органів влади рекомендаціям міжнародних та громадських організацій. Результатом цих негативних чинників може стати повернення до найнижчого показника України у 25 балів, який був у 2013 році.

Однак, необхідно визначити і позитивні кроки державної влади в аспекті виконання наданих рекомендацій Transparency International Ukraine [35, 37, 38, 39]. Так, з початку 2019 року ліквідовано монополії у сферах: прослуховування СБУ транспортних телекомунікаційних мереж; проведення державних експертиз. Крім зазначеного, внесено законодавчі зміни щодо вручення підозри спеціальним суб'єктам. Проте подальшого удосконалення потребує законодавча база щодо швидкості досудових розслідувань. Позитивом є скасування електронного декларування для керівників громадських організацій

у антикорупційній сфері. Проте у жовтні 2020 р. таке декларування взагалі скасоване Конституційним судом України. Позитивом є перезавантаження НАЗК. Завдяки впровадженню законодавчих норм щодо публічних закупівель відбулася певна гармонізація цієї сфери зі стандартами ЄС. Проте все ж таки ефективний моніторинг цієї сфери на даний час відсутній. Також позитивним моментом є скасування ВРУ заборони на приватизацію державних підприємств, які раніше їй не підлягали. У цьому контексті можна прогнозувати ефективну діяльність через систему ProZorro (електронні аукціони). Крім зазначеного в Україні продовжено процес погодження складу наглядових рад державних підприємств. Ефективним для населення є державний веб-портал бюджету.

Негативними кроками держави у зазначеному процесі була відсутність довіри до САП (Спец антикорупційна прокуратура); не покарані винні у нападах на антикорупційних активістів; у сфері економічної злочинності позбавлення повноважень Нацполіції та СБУ; неефективна робота реєстру бенефіціарів.

За результатами проведеного опитування щодо сприйняття корупції в Україні (Додаток В) велика частка населення (69%) відзначає дуже серйозним аспектом проблему корупції, а 22,2% населення – скоріше серйозною проблемою. Отже проблема корупції залишається дуже серйозною, майже на рівні (72,7%) військових дій в Донецькій та Луганській областях. При цьому населення більше бентежать проблеми корупції ніж висока вартість та низька якість медичних послуг (67,3%), несправедливість в судовій системі (59,9%) [27].

З метою підвищення рівня довіри громадян та у подальшому зменшенню корупції будуть сприяти наступні заходи:

- реальна реформа судової системи, яка передбачає її очищення, участі міжнародних експертів та громадськості у формуванні нових правил та призначенні членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя;

- підвищення ефективності діяльності антикорупційних органів

(інституційна незалежність НАБУ, ДБР, забезпечення роботи САП, прийняття законодавчих актів у сфері удосконалення системи депутатської недоторканості та викривачів)

– удосконалення системи запобігання політичній корупції (державний контроль та відповідальність у сфері фінансування політичних партій);

– реалізація прозорого процесу приватизації державного майна та підзвітності державних підприємств.

.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В ПЕРІОД СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

3.1. Напрями попередження корупції у сучасному громадянському суспільстві

Боротьба з корупцією, щоб бути успішною повинна проводитися системно, одночасно з багатьох взаємозалежних напрямках. Але для успіху необхідно і зосередження зусиль на найбільш значущих напрямках. У будь-якому випадку розрізнені заходи, що проводяться без єдиного плану, не будуть ефективними в боротьбі з корупцією. Ніяка влада добровільно не відмовиться від можливості використання корупційних відносин у своїй діяльності, якщо на неї не буде чинитися певний і досить сильний тиск. Такий тиск може здійснюватися, насамперед, через політичний процес, в результаті розвитку якого у політиків може виникнути спонукання відмовитися від корупційних відносин заради завоювання або зміцнення влади. Сьогодні політики використовують лише декларації про необхідність боротьби з корупцією, але не мають достатньо сильних мотивів реально з нею боротися.

На наш погляд, основними напрямками попередження корупції в сучасному українському суспільстві має бути вплив: на її структуру, динаміку, причини та умови; на окремих посадових осіб з метою запобігання вчиненню корупційних актів з їх боку; щодо окремих фізичних осіб, які вчинили або мають намір вчинити конкретний корупційний злочин.

Нам видається, що в процесі реалізації заходів запобіжного впливу на корупцію суб'єкти цієї діяльності повинні підкорятися наступним загальноприйнятим вимогам:

– захищатися повинні тільки законні інтереси юридичних осіб або населення, яким завдається істотна соціальна шкода;

– відновлюватися повинні конституційні порядки, порушений корупційними правопорушеннями, конституційні та інші законні права, інтереси і свободи громадян і юридичних осіб;

– повинні застосовуватися заходи попереджувального впливу, адекватні його цілям, щоб уникнути заподіяння більшого соціальної шкоди, ніж від скоєного акту корупції.

Суб'єктами запобіжного впливу на злочинність, в тому числі і корупцію, в вітчизняній науці прийнято вважати державні органи та їх посадові особи, громадські організації та громадяни. Для одних суб'єктів функція попередження корупції є лише допоміжною, тоді як для інших вона є головною або однією із головних. На цій підставі суб'єкти попередження корупції можна розділити на дві групи: державні і недержавні. Однак запропоновану класифікацію не можна вважати вичерпною.

1. В сучасних умовах виду загально-соціального попередження корупції, на наш погляд, слід віднести в першу чергу заходи, спрямовані на вдосконалення політичної системи сучасного українського суспільства, підйом економіки і підвищення життєвого рівня громадян. Політичної системи суспільства можливі найбільш шкідливі політичні конфлікти, що тягнуть за собою вчинення найбільш, масового корупційно в суспільстві Україні наведені у (Додаток Д). 2. Вдосконалення політичної системи повинно поєднуватися з послідовною демократизацією сучасного українського суспільства та держави.

Нам вдається, що цей перелік необхідно доповнити ще однією групою суб'єктів попередження – міжнародними організаціями, які, вносять істотний внесок в розробку, ухвалення та впровадження в законодавчу і правостановчу діяльність різних держав уніфікованих правових основ попередження корупційної поведінки у сфері соціального управління.

У свою чергу, кожен зі згаданих вище груп суб'єктів попередження корупції можна умовно розділити на інші, більш дрібні групи або підгрупи. Так, державні суб'єкти попередження корупції слід розділяти на спеціалізовані, що займаються попередженням злочинності, в тому числі і корупції (податкова

поліція, органи внутрішніх справ (міліція) і органи прокуратури) і неспеціалізовані, що виконують контрольні функції і забезпечують їх діяльність як суб'єктів політики (Центральна виборча комісія України та її контрольні-ревізійні органи, Рахункова палата України та ін.), але так чи інакше здатні впливати в межах своєї компетенції на корупційне поводження підконтрольних їм юридичних і фізичних осіб.

Особливе місце в системі спеціалізованих органів із запобігання корупції займає СБУ, одним з основних завдань якої як державного правоохоронного органу є боротьба з корупцією у всіх сферах її прояву.

Суб'єктом попередження окремих видів корупції відповідно до чинного українського законодавства є органи внутрішніх справ.

У якості недержавних суб'єктів попередження корупції можуть виступати громадські об'єднання та їх представники при здійсненні контролю за виборчими та іншими управлінськими процесами.

Іншими недержавними суб'єктами попередження корупції виступають міжнародні неурядові організації [49] та їх представники при проведенні державних або місцевих виборчих кампаній, а також спеціальні міжнародні громадські фонди, що готують міжнародні програми і фінансують проведення заходів з протидії корупції в певних державах або регіонах. До них можна віднести діяльність в Україні групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) [29, 48].

Особливе місце серед суб'єктів попередження корупції займають державні та регіональні засоби масової інформації як органи, що проводять масову інформацію, здатні вплинути на соціально-психологічний клімат в суспільстві і цілеспрямовано впливати як на громадську думку, так і на поведінку будь-якого без винятку людини.

Мало, що можна сказати про недопущення корупції окремими фізичними особами, оскільки їх вплив на це явище мінімально і виражається в основному в активній і розумній підтримці антикорупційної діяльності суспільства і держави. Хоча масова відмова населення від участі в корупційних відносинах

може призвести до більш вагомих результатів, ніж багаторічна наступальна боротьба правоохоронних та інших державних органів з цим соціальним злом, оскільки втрачається соціальна основа для таких відносин.

Трохи більшу роль, ніж неурядові міжнародні громадські організації, в попередженні корупції у всіх її видах, формах і сферах прояву в сучасному світі повинні грати офіційні міжнародні міжурядові організації і утворені ними спеціалізовані інститути (органи і установи).

Найбільшим і авторитетним суб'єктом попередження злочинності, в тому числі і корупції, в сучасному світі є Організація Об'єднаних Націй (ООН) [24, 42], її органи і спеціалізовані установи. Це положення випливає з правового статусу ООН і покладених на нього завдань. Крім того, саме ООН, її органи і спеціалізовані установи стали загальновизнаними центрами координації діяльності держав і міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю у всіх формах її прояву, так як її робота в цій сфері діяльності здійснюється як усередині держав, так і на міжнародному рівні. Це досягається шляхом правового встановлення і закріплення єдиних принципів, стандартів і норм попередження різних видів злочинності, в тому числі і корупції, прийняття уніфікованих міжнародних правових актів спрямованих на запобігання корупції та еталонів поведінки з правопорушниками.

На нашу думку, говорити про ефективну реалізацію положень Конвенції про попередження корупції можна тільки за умови проведення системної антикорупційної політики, яка, на наше глибоке переконання, неможлива без відновлення демократичних засад в управлінні країною і контролю над владою з боку інститутів громадянського суспільства.

Оскільки попередження корупції є державною справою, то його органи і посадові особи повинні планувати і реалізовувати на різних рівнях влади організаційно-управлінські, правові, соціально-економічні та інші заходи з протидії цьому негативному явищу.

У сучасному світі існує поки що недосконала і малоефективна державна і міждержавна система попередження корупції, і її постійне вдосконалення є

одним з пріоритетних напрямків сучасної світової та вітчизняної науки.

Попередження корупції, як і будь-яких інших видів злочинності і, в цілому, девіантної (що відхиляється) поведінки, у відповідності зі сформованими підходами може бути загально-соціальні, тобто спеціально не направлення на її (корупції) попередження і спеціальним, тобто спеціально спрямованим на попередження саме даного негативного соціально-правового явища.

До основного виду загально-соціального попередження корупції, на наш погляд, слід віднести в першу чергу заходи, спрямовані на вдосконалення політичної системи сучасного українського суспільства, підйом економіки і підвищення життєвого рівня громадян. Бо за недосконалої політичної системи суспільства можливі найбільш шкідливі політичні конфлікти і суперечності, що тягнуть за собою вчинення найбільш тяжких за своїми соціальними наслідками злочинів, в тому числі і масового корупційно-криміногенного поведінки в суспільстві. Тому, на наш погляд, вдосконалення політичної системи повинно поєднуватися з послідовною демократизацією сучасного українського суспільства, наданням всім верствам населення, політичним громадським організаціям та іншим суб'єктам політики рівних можливостей для реалізації своїх потреб в політичній сфері життя суспільства, незалежно від майнового, службового чи іншого положення.

Таким чином попередженню корупції у сучасному громадянському суспільстві будуть сприяти наступні напрями:

- розвиток партнерської взаємодії органів державної влади та громадянського суспільства через відповідні інститути;
- контроль інститутами громадянського суспільства та корекція управлінських рішень державної влади шляхом формування відповідної системи доступу та використання інформації щодо діяльності органів публічного управління [20];
- відстоювання інтересів ЗМІ у їх незалежності як принципу дії інститутів громадянського суспільства на демократичних засадах;

- створення системи постійного діалогу держави та громадян через постійне звітування щодо ефективності управлінських рішень і проведених заходів із запобігання корупції;
- проведення широкої компанії з приводу формування у населення психології несприйняття корупції;
- створення ефективної системи антикорупційної громадської експертизи проектів законодавчих актів та їхнього моніторингу;
- постійне обговорення корупційних ризиків на спільних заходах органів публічного управління та громадськості.

3.2. Стратегії ефективної взаємодії держави та суспільства в процесі протидії корупції

Реформування політичної системи, на думку М.І. Мельника [32], має проводитися: «з метою чіткого визначення місця основних політичних інститутів відповідно до принципу поділу влади», демократизації політичної системи, розвитку громадянського суспільства. Оскільки, на його думку, це повинно забезпечувати демократичне формування і функціонування на правовій основі всіх гілок влади, допомогти уникнути численних конфліктних ситуацій, що виникають при дисбалансі владних інститутів, дублювання їх повноважень, виконання невластивих функцій, які б виробляли на макрорівні нестабільність в державі і суспільстві і створюють [32]: «передумови для різного роду службових зловживань, забезпечити взаємодію владних структур з інститутами громадянського суспільства».

Не менш значущими в системі заходів попереджувального впливу на корупцію є соціально-економічні заходи, які полягають в поліпшенні соціального становища представників органів публічної влади, пов'язані в першу чергу з ліквідацією непрозорості та розбалансованості системи оплати праці та підвищення її конкурентоспроможності.

До цієї ж групи попереджувальних заходів по нейтралізації причин, що

породжують корупцію, слід віднести і вирішення проблеми забезпечення житлом публічних службовців відповідно до їх посадового і службового становища, а також і іншими соціальними благами, які формують у них і членів їх сімей почуття соціальної захищеності.

На думку деяких вчених [23], ефективною запобіжним заходом поширення корупції в суспільстві є постійний фінансовий контроль за господарсько-економічною діяльністю політичних партій, рухів, передвиборних блоків і об'єднань за участю їх (або їх представників) у передвиборній боротьбі і виборчому процесі шляхом надання відомостей про надходження та витрату коштів на передвиборчу пропаганду і агітацію.

Слід зазначити, що позитивну роль у попередженні корупції займають правові заходи. До числа таких ми вважаємо за можливе віднести вдосконалення правового регулювання галузі службових повноважень посадових осіб органів публічної влади, а також при здійсненні кадрових перестановок і самої процедури проведення подібного роду кадрових переміщень по службових сходах.

Отже, для боротьби з корупцією, для вирішення системної проблеми необхідні системні зусилля всіх верств суспільства (всіх 3-х секторів: влади, бізнесу, громадські організації). Ці узгоджені, скоординовані заходи повинні бути спрямовані, головним чином, на усунення причин і умов виникнення корупції і, крім того, на пом'якшення її наслідків.

У зв'язку з цим, виділяють 3 стратегії протидії корупції [13, 39]:

- громадське усвідомлення небезпеки корупції та її наслідків (усвідомлення);
- попередження та запобігання корупції (відкрите управління);
- захист прав громадян (припинення).

Логіка такого розбиття пояснюється наступним: спочатку необхідно зрозуміти, що корупція – це погано, і заходи повинні бути спрямовані, головним чином, на усунення причин і, при цьому якщо корупція має місце, то необхідно припинити її прояви і захищати громадян від її наслідків.

Відзначимо, що можлива й інша логіка. Так виділяють три стратегії [38, 39]: «1 – попередження (усувати причини корупції); 2 – війна (карати всіх корупціонерів); 3 – пасивна протидія (нічого робити не треба – ринок сам зменшить рівень корупції до прийнятних розмірів)».

В рамках стратегій, запропонованих [39], узгоджена діяльність всіх трьох секторів яка здійснюється за наступними напрямками.

В рамках першої стратегії (усвідомлення) – це: 1. Загальний аналіз ситуації і вироблення антикорупційної стратегії; 2. Антикорупційна освіта громадянського суспільства; 3. Коаліційна схема антикорупційних позицій і дій; 4. Доступ до інформації та незалежні засоби масової інформації.

В рамках другої стратегії (попередження – відкрите управління) – це: 1. Прозора влада, прозорі процедури (в першу чергу в бюджетному і виборчому процесі); 2. Реформування системи публічної служби, системи правоохоронних органів; 3. Громадське участь в процесах запобігання корупції; 4. Мінімальне втручання держави в справи громадянського суспільства; 5. Зниження адміністративних бар'єрів для підприємців і впровадження конкурсу (система публічних замовлень, грантів та інші конкурсні механізми).

В рамках третьої стратегії (припинення – верховенство закону) – це: 1. Судова влада – незалежна і сильна; 2. Неухильне виконання законів; 3. Законодавство, яке не допускає можливість видів корупції, експертиза громадянського суспільства; 4. Захист суспільства та допомога у сфері права.

Робота органів влади і структур громадянського суспільства повинна вестися у відповідності з цими стратегіями по двох головних напрямках:

1. Впроваджувати нормативно-правові акти і виконувати їх з хоча б з мінімальними вимогами.

2. Дієві шляхи, у протидії корупції, так і для виникнення громадської участі в даному процесі, розвивати цю участь і підвищувати його ефективність.

Протидія корупції пов'язано в першу чергу з продовженням реформи публічної служби, системи правоохоронних органів, зі спрощенням адміністративних процедур і зменшенням всякого роду втручання держави в

бізнес (стратегія попередження) – це функція влади.

Основними проблемами, що встають на шляху громадської участі в процесах запобігання корупції, є:

– Опір влади: органи влади вкрай виділяють суспільну інформацію про невіра в свої сили і надія на справедливу владу, про процедури прийняття владних рішень, недоброзичливо ставляться до спроб ГО контролювати їх діяльність.

– Недостатня мотивація самих структур громадянського суспільства брати участь в процесах попередження корупції: відмови брати участь в громадських слуханнях, експертизах, контрольних органах. Причина цього – невіра в свої сили і надія на справедливу владу, тобто переважний суб'єктний тип політичної культури українців.

Для забезпечення ефективної громадської участі, необхідно вирішити ці проблеми. Перша з них вирішується більш-менш просто (стратегія усвідомлення): до законодавчих актів вносяться зміни, які б примусили органи влади надавати інформацію, і дозволять участь і контроль з боку структур громадянського суспільства. Представникам органів влади, крім цього, пропонується пройти навчання в системі громадянської освіти, де вони отримають відомості про ГО, про користь прозорості влади, соціальне партнерство тощо. Була б тільки політична воля.

Рішення другої пов'язано зі зміною типу політичної культури і являє собою значно більш тривалий і трудомісткий процес. Для його прискорення пропонується:

- розвивати структури громадянського суспільства, в першу чергу ГО і їх коаліції (стратегія усвідомлення).
- розвивати систему громадянської освіти серед ГО, в школах і інститутах, залучати до цієї системи владні структури, створювати спеціальні центри громадянської освіти (стратегія усвідомлення). Основними темами громадянської освіти покликані стати: права людини, правова освіта, громадянське суспільство, влада, соціальне партнерство, корупція та її

запобігання.

- обмінюватися досвідом і впроваджувати перспективні форми громадської участі в інших регіонах (стратегія попередження).

Узгоджена діяльність ГО та інших структур громадянського суспільства в рамках антикорупційних стратегій і напрямків роботи на меті повинна ставити попередження корупції (усунення її причин). Стосовно до громадянського суспільства ці причини формулюються як: нерозвиненість інститутів громадянського суспільства; слабкість демократичних традицій; переважний суб'єктний тип політичної культури.

Структури громадянського суспільства, в першу чергу ГО, розвиваються досить швидко, не менше швидко зростає число проектів, які вони реалізують. Настав час, коли від окремих проектів, які виконуються окремими ГО, слід переходити до узгодженої скоординованої програми спільних дій ГО.

При цьому необхідно сформувати орган, який би координував дії ГО по реалізації програми, наприклад, мережа ГО і координаційна рада такої мережі. Необхідно також забезпечити такий орган інструментом, за допомогою якого стала б можлива координація дій громадських організацій. В якості такого інструменту природно виступає інформаційний ресурс, у вигляді інтернет-сайту, за допомогою якого і буде відбуватися обмін інформацією, узгодження інтересів і координація діяльності.

Для успішного виконання спільної програми необхідно переконати ГО, які будуть її реалізовувати (саме програму, а не окремі проекти), враховувати у своїй роботі наступне:

- Неухильно дотримуватися етики ГО, де норми єдині для себе, коаліцій, зовнішнього світу;
- Долати ревнощі до успіху інших (змістовно – моя програма краща, і фінансовому – ми б краще використовували засоби);
- Вчитися слухати, чути і розуміти колег і партнерів;
- Поважати будь-які спроби колег і партнерів зробити щось нове, використовувати їх досвід як позитивний, так і негативний;

- Визнавати лідерство колег і партнерів в окремих сферах;
- Відкрито говорити про помилки, в тому числі, про свої;
- Протягувати руку допомоги, навіть, якщо спеціально не просять;
- Починаючи нову для себе діяльність, озиратися навколо: що роблять інші, і що вже зроблено.

Перед перерахуванням конкретних заходів спільної програми визначимо можливі напрямки діяльності ГО з антикорупційних стратегій.

Стратегія усвідомлення.

- Аналіз ситуації і вироблення рекомендацій органам влади та структур громадянського суспільства, що стосуються антикорупційної політики;
 - Громадянська освіта і створення нових інститутів: центрів громадянської освіти, центрів публічної політики;
 - Побудова антикорупційних мереж і коаліцій ГО;
 - Контроль за доступом до інформації;
 - Підтримка незалежних ЗМІ.

2. Стратегія попередження.

- Тиск на владу для забезпечення її прозорості (в першу чергу – прозорий бюджет, прозорий виборчий процес, прозорі процедури);
 - Громадське участь ГО в процесі підготовки, прийняття та контролю виконання владних рішень;
 - Впровадження кодексів корпоративної етики для ГО, бізнесменів і органів влади.

3. Стратегія верховенства закону (захід).

- Громадська законодавча експертиза та моніторинг законодавства;
- Правова допомога та захист;
- Впровадження нових інститутів: регіональний омбудсман, юридичні клініки.

Перейдемо тепер до розгляду практичного досвіду структур громадянського суспільства в боротьбі з корупцією.

Таких ГО, на жаль, небагато (хоча останнім часом число їх швидко

зростає). У (Додатку Ж) наведено перелік найбільших антикорупційних проектів та їх виконавців в Україні.

Стратегія усвідомлення реалізується через об'єднання та створення коаліцій. Тут найбільшого успіху досягли українські громадські організації. ГО «Свобода вибору» виступила з ініціативою об'єднання зусиль громадських організацій та інших структур громадянського суспільства в боротьбі з корупцією в межах Національної антикорупційної програми, яка почала свою діяльність в 2000 р. Наведемо тут основні результати цієї діяльності: об'єднані більше 13 українських ГО, які виконують більше 40 антикорупційних проектів [56] в різних регіонах України в рамках всіх трьох стратегій за наступними напрямками – моніторинг дій влади, правовий захист, правова освіта, прозора і підконтрольна влада.

Стратегія попередження реалізована через громадську участь. В Україні, згідно [27] діє: «Програма менторської підтримки “Зміцнення спроможностей регіональних/ місцевих антикорупційних ГО в Україні” (2019-2021 рр.), що реалізується міждисциплінарним науково-освітнім центром протидії корупції Національного університету «Києво-Могилянська академія» (ACREC)».

В рамках проекту було відібрано 20 найбільш перспективних ГО [27]: «у сфері антикорупції з таких міст, як: Львів, Дрогобич, Хмельницький, Вінниця, Дніпро, Харків, Полтава, Маріуполь, Сєверодонецьк, Чернігів, Кременчук, Житомир, Івано-Франківськ, Кропивницький, Тернопіль, Нікополь, Суми, Українка, Хмільник, а також Київ (міський рівень)».

В рамках даної програми здійснюється співпраця та менторська допомога регіональних ГО в рамках трьох ключових напрямків [27]:

«1. Менторство: розробка інструкцій щодо загальної роботи організації, тижневе консультування (телефон, Skype, зустрічі); допомога в підготовці документів щодо політик, драфтів проектів і процедур для роботи з органами місцевого самоврядування. Також ми допоможемо з вирішенням конкретних потреб ГО для збільшення вашої експертизи та організуємо необхідні тренінги.

2. Навчання: проходження сертифікатної програми «Міждисциплінарні

антикорупційні студії», а також магістерської програми «Антикорупційні студії» для збільшення професіоналізму й ефективності Вашої діяльності.

3. Мережування: зустрічі з локальними, регіональними, національними антикорупційними ГО та експертами у сфері протидії корупції для збільшення впливу та формування нових зв'язків для адвокації змін».

Стратегія верховенства закону. Прикладами цієї стратегії є діяльність «Ради громадських експертиз при Комітеті Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції» [47]. «Рада громадських експертиз стала головним інструментом для виявлення корупціогенних законів. Експерти готують лаконічні, ясні, обґрунтовані висновки після консультацій з громадськими організаціями, бізнес-асоціаціями, регуляторами» [15].

Рада громадських експертиз (вересень 2015 року – вересень 2016 року) у перший рік роботи нею було проаналізовано понад 2200 законопроектів. Від початку роботи Рада громадських експертиз також налагодила плідну співпрацю з громадськими організаціями. Протягом 2016 – 2019 років Рада громадських експертиз проаналізувала 3 528 законопроектів, 517 з яких містили корупційні ризики, а до 981 висловлено зауваження [47].

Антикорупційну експертизу громадськості здійснюють й інші громадські організації [10]: «(наприклад, Антикорупційна Громадська Спілка «Совість», Громадська організація «Легітимація основних свобод», ВГО «Житомирське регіональне відділення Українського союзу промисловців і підприємців», Громадська організація «Інститут законодавчих ідей») та окремі громадські активісти».

У той же час деякі рекомендації по боротьбі з корупцією представляються реалістичними і вирішальними найголовніше завдання боротьби громадянського суспільства проти корупції – трансформацію уявлень громадян про роль цього явища в житті окремої людини і країни в цілому. Основна стратегія – інформаційна, орієнтована на просту людину. Вона передбачає:

а) постійне поширення інформації про реальні масштаби корупції в країні і, найголовніше, про збитки, яких внаслідок цього несуть і держава, і соціум;

б) комплексний характер подачі інформації, коли поряд зі «Страшилками» поширюється позитивна інформація про успішну антикорупційну політику в країні і за кордоном;

в) антикорупційна політика в найближчому часі має поширитися на систему вищої освіти;

г) прозорість та конкурентоспроможність заробітної плати публічних службовців;

д) в сучасній країні найбільшу небезпеку представляють два різновиди корупції – захоплення бізнесу та захоплення держави;

е) інформування населення про результати впливу корупції на бізнес;

ж) роз'яснення через ЗМІ населенню думки, що дача хабара – вибір особистий і частіше за все не насильницький, а тому слід частіше робити його на користь «ні».

Дані проекти пов'язані однією ідеєю – громадським організаціям від розрізаних дій слід переходити до розробки і виконання узгодженої програми попередження корупції.

Проте, слід зазначити, що на даний час існує певний дефіцит робіт порівняно-методологічного характеру у сфері антикорупційних стратегій. Цей факт, безумовно, негативно позначається на гнучкості та адаптивності новітніх антикорупційних програм через обмеження поля зору їх розробників і виконавців.

Порівнюючи різні підходи і стратегії, необхідно враховувати контекст розробки і реалізації конкретної програми. Ні в якому разі не можна говорити про ідеальну стратегію, і також не можна стверджувати, що будь-яка стратегія є універсально застосовною. Конкретні обставини можуть створити такі умови, що єдиним прийнятним підходом буде далеко не ідеальний і орієнтований лише на найближчу перспективу.

Проте, на основі проведеного аналізу трьох стратегічних підходів до боротьби проти корупції можна провести зіставлення цих стратегій з позицій узагальненої ситуації. Таке порівняння може бути в значній мірі

інструментально, так як дає деякі орієнтири на стадії початкового вибору адекватного підходу до боротьби з корупцією.

У свою чергу, не дивлячись на ідеальну стратегію, і також не можна стверджувати, що будь-яка стратегія є універсально застосовною є досить значним. Безумовно, цей підхід заслуговує увагу, тому що не просто дає можливість комплексного впливу на ситуацію, а й відкриває перспективи довгострокового послідовного впливу. Також слід зазначити, що вплив саме на причини, а не симптоми проблеми представляється логічно кращим, в чому і полягає принципова перевага даної стратегії над альтернативами.

ВИСНОВКИ

1. Визначено сутність феномену корупції в публічному секторі як об'єкту наукового пізнання. У сучасній науці проводиться відмінність між «великою корупцією» і «дрібною корупцією». Дрібну корупцію (називають адміністративною корупцією) яка включає головним чином, хабарі. Саме поширеність дрібної корупції розглядається як ознака серйозної дисфункції в суспільстві. Велика корупція (так звана корупція на вищому рівні) – не ознака, а ключовий детермінант інституційних і стратегічних результатів. Незважаючи на деяку схожість з дрібною, даний вид корупції відрізняється тими наслідками, які вона надає на прийняття політико-державних рішень.

Доведено, що корупція є всеосяжним і глобальним інституційним спотворенням, або деформацією, істотно порушує принципи публічного управління, рівності та соціальної справедливості, що утрудняє економічний розвиток і загрожує стабільності політичної системи та моральним засадам спільнот, особливо, в перехідний період їх розвитку.

2. Розглянуто підходи до вивчення умов та особливостей проявів корупції. Доведено, що корупцію джерелом дезорганізації суспільства і виділяють умови на інституційному рівні: 1) монопольна влада чиновників; 2) певна ступінь свободи дій чиновників, яку вони мають право використовувати; 3) певний ступінь (контролю) та прозорості дій чиновників.

При дослідженні факторів поширення корупції в Україні визначено комплексність і багатогранність цієї проблеми, що показує як поширене явище впливає на сучасні українські реалії. Найглибші проблеми полягають у не ефективному контролі держави за роботою публічних службовців (18%) та провокує монополізацію економіки і ставить реальні перешкоди (14%).

3. Проведена оцінка адміністративних та організаційно-управлінських чинників корупції показала, що наша держава має низькі показники за: рівнем контролю за корупцією; відповідальністю; політичною стабільністю;

ефективністю уряду; розвитку правової держави.

4. Серед соціально-економічних та психологічних детермінант корупції визначені наступні: непрозорість і розбалансованість системи оплати праці представників органів державної влади та місцевого самоврядування, яка на сьогоднішній день не є конкурентоспроможною; існуюче соціально-психологічне середовище в органах публічної влади.

За результатами досліджень Організації Transparency International Ukraine встановлено, що порівняно з 2017 роком відбулося зниження Індексу сприйняття корупції на два бали, який на даний час складає 30 балів зі 100 можливих. Порівняно з 2018 р. наша країна опустилася за рейтингом країн (серед 180 країн) з 120 місця на 126 місце.

За результатами проведеного опитування щодо сприйняття корупції в Україні велика частка населення (69%) відзначає дуже серйозним аспектом проблему корупції, а 22,2% населення – скоріше серйозною проблемою.

Визначено наступні заходи зменшення корупції з метою підвищення рівня довіри громадян: реальна реформа судової системи; підвищення ефективності діяльності антикорупційних органів; удосконалення системи запобігання політичній корупції; реалізація прозорого процесу приватизації державного майна та підзвітності державних підприємств.

5. Розроблено напрями попередження корупції у сучасному громадянському суспільстві: 1. Удосконалення механізмів взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів державної влади та місцевого самоврядування і насамперед це пов'язане з ослабленням інститутів політичної демократії в Україні. 2. Створення антикорупційними громадськими організаціями дієвої коаліції, яка б стала повноправним партнером держави. 3. Розвиток незалежних ЗМІ, забезпечення правової грамотності. Об'єктами впливу є міжнародні інститути, які борються з корупцією, політичний істеблішмент і громадянське суспільство в Україні, що тільки формується.

6. Обґрунтовано, що для боротьби з корупцією, для вирішення системної проблеми необхідні системні зусилля всіх верств суспільства (всіх 3-х секторів:

влади, бізнесу, громадські організації). Ці скоординовані заходи повинні бути спрямовані, головним чином, на усунення причин і умов виникнення корупції і, крім того, на пом'якшення її наслідків.

Відносно найбільш оптимальних та ефективних стратегій боротьби з корупцією є вкрай важливим розвивати такі стратегії:

А. Стратегія усвідомлення (аналіз ситуації і вироблення рекомендацій органам влади та структурам громадянського суспільства, що стосуються антикорупційної політики; громадянська освіта і створення нових інститутів; побудова антикорупційних мереж і коаліцій ГО.

Б. Стратегія попередження (тиск на владу для забезпечення її прозорості; громадська участь ГО в процесі підготовки, прийняття та контролю виконання владних рішень; впровадження кодексів корпоративної етики для ГО, бізнесменів і органів влади).

В. Стратегія верховенства закону (громадська законодавча експертиза та моніторинг законодавства; правова допомога та захист; впровадження нових інститутів: регіональний омбудсман, юридичні клініки.

Кожна із перелічених стратегій реалізується у відповідних антикорупційних проектах, які здійснюють найбільш відомі учасники антикорупційного руху в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Л.В. Сутність явища «корупція» та причини її існування в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 3(1). С. 148-153.
2. Аристотель Политика. Афинская политика. Москва : Мысль, 1997. 362 с.
3. Баганець О. Антикорупційна стратегія як основа боротьби з корупцією. *Юридичний вісник України*. № 41. 2019. С. 6-7.
4. Бачинська І.С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 32. С. 377-382.
5. Беззуб І. Антикорупційна політика в Україні. *Громадська думка* . № 10 (92). URL : [http://nbuviar.gov.ua:anti koruptsijna-politika-v-ukrajini](http://nbuviar.gov.ua:anti_koruptsijna-politika-v-ukrajini). (дата звернення: 02.07. 2020).
6. Білинська Л. В. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2018. Вип. 6-1(1). С. 138-141.
7. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 44 с.
8. Борисов В.С. Громадянське суспільство та питання подолання корупції. *Вісник академії правових наук*. 2005. № 2. С.168-173.
9. Борисова Т.М. Маркетинг некомерційних організацій у розрізі сфер діяльності: теорія і практика: монографія. Тернопіль : Астон, 2015. 284 с.
10. Бурдін В. До питання про деякі особливості антикорупційної політики в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 125-135.
11. Васильєва О. І., Васильєва Н.В. Зарубіжний досвід антикорупційної діяльності в органах публічної влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 13. С. 62-65.

12. Гаман П.І. Антикоруційна державна політика: проблеми та перспективи розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 10. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/3.pdf. (дата звернення: 05.09. 2020).
13. Гула С. Доброчесність як нова категорія антикорупційного законодавства: реальність та перспективи. URL : [//nihabarnyctvu.org.ua/publ/dobrochesnist_ jak_nova_kategorija_antikorupcijnogo_0-40](http://nihabarnyctvu.org.ua/publ/dobrochesnist_jak_nova_kategorija_antikorupcijnogo_0-40). (дата звернення: 09.09. 2020).
14. Джон Гербст: "Відверто кажучи, верхівка вашої еліти дуже корумпована" *Інтернет-портал "Voxukraine.org"* URL : <http://voxukraine.org/2015/05/16/john-herbst-top-level-corruption-in-ukraine-uk>. (дата звернення: 7.10. 2020).
15. Деякі питання Громадської ради при Національному агентстві з питань запобігання корупції : постанова Кабінету Міністрів України від 20 листоп. 2019 р. № 952. *Офіційний вісник України*. 2019.№ 94. С. 73.
16. Динаміка зміни Індексу сприйняття корупції в Україні. URL <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/01/23/723818/>. (дата звернення: 05.11. 2020).
17. Запобігання та протидія корупції : монографія. / за ред. проф. Михненко А.М. 4-е вид., доп. і перероб. Київ : НАДУ, 2012. 536 с.
18. Зелена книга державної політики / за ред. Кальниша Ю. Г. Київ : ДП НВЦ «Пріоритети», 2010. 88 с.
19. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2015. № 2. С. 71-77.
20. Ільчук Л. Роль і місце громадянського суспільства у протидії корупції та механізми співпраці з органами державної влади (навчально-методичні матеріали). URL : http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=204:2012-07-27-06-03-03&catid=14:2010-06-03-10-32-39&Itemid=1 . (дата звернення: 18.09. 2020).
21. Кальниш Ю. Г. Концепція наукового супроводу державної політики України у сфері протидії корупції. *Національний інститут стратегічних*

- досліджень. URL : [http:// www.niss.gov.ua/Monitor](http://www.niss.gov.ua/Monitor). (дата звернення: 13.09. 2020).
22. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія. Київ; Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 520 с.
23. Козак Л.С., Федорук О.В. Формування у суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції як базисна складова механізму реалізації антикорупційної стратегії в Україні. *Економіка та управління на транспорті*. 2016. Вип. 3. С. 15-31.
24. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції :Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2007. № 49. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_с16. (дата звернення: 10.09. 2020).
25. Конституція України, прийнята законом від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, з подальшими змінами. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/> (дата звернення: 12.10. 2020).
26. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження : монографія / [авт. кол.: І. О. Ревак та ін.]; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2011. 219 с.
27. Корупція в Україні та світі: опитування, дослідження та публікації: Збірник матеріалів на тему: Корупція, партнерство за прозоре суспільство. Київ, 2020. 134 с.
28. Корупція у сфері державного управління: Резолюція VIII Конгресу Організації Об'єднаних націй з попередження злочинності та спостереження за правопорушниками. / *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій*. Амстердам-Київ. 1996. С. 160-165.
29. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 252-V). URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2321-11> . (дата звернення: 15.08. 2020).
30. Марк Хонг. Сингапур – страна, победившая коррупцию. 2000 г. / URL : http://world.ng.ru/azimuth/2000-05-18/6_sing. (дата звернення: 3.08. 2020).
31. Маркеєва О.Д. Корупція в Україні: національні та міжнародні

засоби протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2005. № 12 URL : [http:// mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/4text/4_24.htm](http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/4text/4_24.htm) . (дата звернення: 8.09. 2020).

32. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атака, 2003. 304 с.

33. Мілер В., Гределанд Осе. Звичаєва корупція? Громадяни та уряд в посткомуністичній Європі / пер. з англійської. Київ: К.І.С., 2004. 328 с.

34. Мукоїда Р.В. Особливості міжнародного досвіду протидії корупції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 54-56.

35. Національне антикорупційне бюро України : офіційний сайт. URL : <https://nabu.gov.ua/open-office/biblio/sociologiya/indeks-spriunyattya-korupciyi-sri-dinamika-ostannih-5-rokiv>. (дата звернення: 05.11. 2020).

36. Основи публічного управління та антикорупційної діяльності : навч. посіб. / Карташов Є.Г., Дачій Н.В., Драган І.О., Антонов А.В., Шпак Ю.В. Київ : Освіта України, 2020. 304 с.

37. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. URL : [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua). . (дата звернення: 05.09. 2020).

38. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2018-2020 роки : проект Закону України. URL : <http://hsc.gov.ua/anti-1.php> . (дата звернення: 05.09. 2020).

39. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2020-2024 роки: проект Закону України від 5.11.2020, № 4135. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf . (дата звернення: 25.11. 2020).

40. Про неприбуткові організації: проект Закону України на сайті Канадсько-Українського законодавчого і міжурядового проекту. URL : : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4> . (дата звернення: 01.10. 2020).

41. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10. 14 року: URL : <http://hsc.gov.ua/anti-1.php> . (дата звернення: 05.07. 2020).

42. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти

корупції. Закон України від 18.10.2006 № 251-V / *Голос України*. 2006 № 215. 16 листопада. (дата звернення: 10.09. 2020).

43. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи : монографія. Київ : НАДУ, 2015. 166 с.

44. Роуз-Екерман Сьюзен. Корупція та урядування. Причини, наслідки та зміни / пер. з англійської С. Кокізьок, Р. Ткачук. Київ : "К.І.С.", 2004. 296 с.

45. Семчук Н.Н. Політична корупція як комплексне політико-правове явище. *Вісник Конституційного Суду України*. 2019. № 5. С. 108-114.

46. Сметаніна Н. В. Антикорупційна експертиза як напрям запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 237-241.

47. Хабарова Т. В. Громадська експертиза діяльності органів державної влади як засада протидії корупції. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2019. № 1151, вип. 19. С. 232-236.

48. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована Законом України від 16 березня 2005 року № 2476-IV. URL : <http://hsc.gov.ua/anti-1.php> . (дата звернення: 19.11. 2020).

49. Чубенко А. Г., Лошицький М. В. та ін. Експресивні НПО. *Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції*. Київ : Ваіте, 2018. С. 248-249.

50. Corruption perceptions index 2019. In Transparency International – the global coalition against corruption. Retrieved from. URL : <https://www.transparency.org/cpi2019>. (дата звернення: 12.12. 2020).

51. Freedom House: В Україні «гібридний режим», корупція та правосуддя на рівні 2013-го. *Українська правда*. 31.07.2016. URL : <http://www.pravda.com.ua/news> . (дата звернення: 22.10. 2020).

52. Heidenheimer A., Johnston M. Political Corruption: Concepts and Contexts. Transaction Publishers, 2011. 850 p.

53. Herszenhorn D. In Ukraine, Corruption Concerns Linger a Year After a Revolution. *The New York Times* May 17, 2015. URL : http://www.nytimes.com/2015/05/18/world/europe/in-ukraine-corruption-concerns-linger-a-year-after-a-revolution.html?_r=0. (дата звернення: 14.11. 2020).

54. Hindess B. Good government and corruption. *Corruption and Anti-corruption - ANU E Press*, 2013. pp. 1- 29.

55. Transparency International. URL : <https://gtmarket.ru/ratings/corruption-perceptions-index/info>. (дата звернення: 11.11. 2020).

56. Datsii, N., Hubert, S. and Kharchenko, L. (2020), “Anti-corruption policy as a necessary condition for the improvement of the quality of life in civil society”, *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 15-16, pp. 121–125.